

МЕТОДИКА

УДК 378.016:811.161.2:001(477)(092)

Поплавська Л.В.

ПРАВОПИСНІ НАСТАНОВИ ІВАНА ОГІЄНКА НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ПРАКТИКУМУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Глибоке знання української мови, відповідний рівень культури усного й писемного мовлення є невід'ємною, обов'язковою ознакою й показником високого інтелекту освіченої людини.

Однією з перших мовознавчих дисциплін, котрі вивчаються на філологічних факультетах університетів України, є практикум з української мови. Це практичний курс, основним завданням якого є підготовка студентів до засвоєння інших предметів лінгвістичного циклу. Практикум з української мови передбачає також систематизацію знань з української мови, здобутих у школі, їх розширення та поглиблення, відновлення й закріплення правописних і пунктуаційних умінь та навичок, допомогу в оволодінні необхідними орфоепічними, словотвірними, граматичними, стилістичними нормами, роботу над удосконаленням культури зв'язного усного мовлення й письмового тексту. Виконання цих завдань сприятиме, з одного боку, усуненню окремих прогалин у знаннях студентів з української мови, а з іншого, – готуватиме до усвідомленого та серйозного сприйняття ними теоретичних дисциплін усього лінгвістичного циклу. Окрім того, успішному розв'язанню визначених вище завдань сприятиме вивчення й впровадження у практику навчально-педагогічної роботи лінгводидактичних ідей українських учених минувшини, зокрема видатного вченого-мовознавця, культуролога, редактора і перекладача, громадського та державного діяча Івана Огієнка. Науковий доробок ученого надзвичайно багатий і розмаїтий, фактично нема такої ланки мовознавчої науки, яка не була б охоплена його дослідженнями. Висновки мовознавця щодо історії розвитку мови, закономірностей становлення її акцентологічної, лексичної, синтаксичної систем беззаперечні, оскільки характеризуються надзвичайною глибиною, багатою ілюстративністю фактичного матеріалу, достовірністю й науковістю. Великий педагогічний досвід ученого, наукова діяльність на всіх рівнях освіти (від початкової до вищої) сприяли формуванню лінгводидактичних поглядів Івана Огієнка. Прикладний характер методичних уподобань ученого відбився у низці шкільних підручників, посібників, словників. У численних працях із мовознавства Іван Огієнко обґрунтував концептуальні підходи до системи навчання рідної мови, виклав погляди на її зміст, принципи побудови, визначив джерела її найдосконалішого вивчення.

Науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка сьогодні активно вивчається сучасними дослідниками за різними напрямками: мовознавчий, методичний, лінгводидактичний (Тимошик М., Болтівець С., Ляхоцька Л., Тюрменко І., Бондарчук Л., Марушкевич А., Франчук Т., Паночко М., Чехівський О., Вільчинська Т., Ачилова В., Пентиліук М., Бичко З., Шульжук К., Євграфова А.), літературознавчий (Сохацька Є., Мацько В., Мишанич О., Воротняк Т., Опанасюк О.), джерелобібліотекознавчий і бібліографічний (Тіменик З., Ляхоцький В., Поліщук Я., Прокопчук В., Завальнюк О., Музичук О.), видавничий і редакторський (Тимошик М., Погребенник Ф.), богословський (Бондарчук Л., Огірко О., Бурячок А.).

Однак, незважаючи на досить широкий спектр досліджень різноманітних аспектів наукового й творчого доробку Івана Огієнка, вважаємо, що все ж таки недостатньо акцентовано увагу на важливості популяризації праць ученого в практичній діяльності викладача та студента під час вивчення дисциплін мовознавчого циклу, зокрема практикуму з української мови.

Мета статті – проаналізувати зміст деяких важливих правописних постулатів Івана Огієнка, визначити способи їх ефективного впровадження в навчальний процес, зокрема під час опрацювання окремих тем та питань на практичних заняттях із практикуму з української мови.

Як зазначалося вище, основними завданнями вивчення практикуму з української мови є вироблення умінь та навичок грамотного письма й усного мовлення, іншими словами, засвоєння й практичне оволодіння орфографічними, граматико-орфографічними та пунктуаційними нормами української літературної мови. Для цього на заняттях використовуються різні види роботи, пропонується для вивчення тієї чи іншої теми найновіша література, посібники, довідники, словники, таблиці, аудіо- та відео матеріали, комп'ютерні програми.

Іван Огієнко вважав правопис «необхідним зовнішнім вбранням кожної літературної мови», бо про її авторитетність свідчить усталеність правописних норм. Саме тому вчений ґрунтовно займався цим питанням.

Вивчаючи вступну тему «Українська мова – національна мова українського народу» та опрацьовуючи такі питання, як проблеми в розвитку й становленні державності української мови, поняття літературної мови, викладач може ознайомити студентів зі змістом окремих розділів праць Івана Огієнка «Наука про рідномовні обов'язки» (1936 р.), «Історія української літературної мови» (1949 р.), щоб висвітлити певні періоди становлення української мови й правопису, щоб визначити фактори, котрі спричинили ті чи інші тенденції мовного розвитку (усної і писемної форм мови), шляхи зближення, мовної консолідації, усталення норм української літературної мови на двох штучно роз'єднаних теренах України (Галичини і Східної України). Також варто схарактеризувати основні ознаки «соборності української літературної мови», що їх виділив учений: чистота, єдність правопису, ясність, правильність, багатство, милозвучність [1, 25]. Підсумувати цей матеріал можна, поставивши студентам таке запитання: як ви розумієте слова Івана Огієнка: «Для кожного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис»? Якщо студентам складно визначити основну суть цього питання, викладач повинен прокоментувати його, наголосивши, що цей заклик у 20-і роки минулого століття доводилося відстоювати, адже в Галичині ще функціонував західноукраїнський варіант літературної мови, закріплений у правописних правилах, відмінних від східноукраїнських. Питання правопису стояло тоді гостро і в еміграції. У той час, як у період українізації тривав процес вироблення розширених правил правопису, який об'єднав би східно- і західноукраїнські традиції, Іван Огієнко теж працював у цьому напрямку. 1927 року у Варшаві були надруковані «Нариси з історії української мови: система українського правопису». У цій праці написання слів, пунктуація обґрунтовувалися історично. У вступі мовознавець робить огляд систем українського правопису в новій українській літературній мові. Основна частина праці складається з розділів «Правопис слів української мови», «Милозвучність української мови», «Чужі слова в українській мові», «Знаки розділові». Всі ці розділи тематично й за змістом перегукуються із вивченням окремих тем на заняттях з практикому з української мови: Чергування голосних звуків; Чергування приголосних звуків; Правопис слів іншомовного походження; Правопис і словозміна граматичних форм частин мови та ін. Так, цінними на заняттях з практикому будуть повчання Івана Огієнка щодо дотримання кожної грамотною людиною законів милозвучності:

- дбаймо, щоб наша мова була приємною для слухача, щоб не «різала» йому ушей;
- зберігаймо на письмі та й в усному мовленні всі вимоги її гнучкості;
- вимовляймо слова тільки по-літературному, а не по-місцевому;
- усіма силами пильнуймо оминати в нашій писанні непотрібного повторення слів (окрім поетичного);
- не вживаймо в своїй писанні разячих варваризмів;
- оминаймо немилозвучного збігу приголосних;
- не будуймо надто складних речень [2, 53, 76].

Зразком наочного посібника з евфонії є «Наглядна таблиця милозвучності української мови» (1923 р.), у якій Іван Огієнко зіставляє мову народну й літературну, говори Східної України й Галичини, давню українську мову й сучасну. Студентам можна запропонувати ознайомитися з цією методичною працею й опрацювати картки (їх 81), з'ясувавши, чи відповідає кожне правило милозвучності та наведені приклади нормам сучасної української літературної мови. Повчальними, на наш погляд, є поради вченого щодо чергування *у-в*, *і-й*: картка 11. Українська мова не любить збігу голосних звуків у словах, що стоять поруч. Мова наша любить, щоб по закінченні на голосний попереднього слова подальше слово розпочиналося з приголосного, а по закінченні на приголосний – щоб розпочиналося з голосного. Звука *й* вважаємо за приголосний: *рай і пекло*; картка 12. Прийменники *в* та *у* чергуються між собою: якщо попереднє слово закінчується на голосний звук, то вживаємо *в*, а як на приголосний – *у*: *Темно в хаті, як у домовині. Заглядала всім у душу*; картка 14. Початкові *у* та *в* також чергуються між собою: *«У неділю вранці поле вкрилося туманом»*, *«Він уранці встає, йому Бог подає»*, *«Задзвонили в усі дзвони по всій Україні»*, *«Вони вже убогі, вже голі»* (Т. Шевченко)...

Так само чергуються: *умілий – вмілий, учений – вчений, учитель – вчитель, удова – вдова, удівець – вдівець* [2, 17].

Глибокими за змістом є вислови Івана Огієнка: картка 71. Українська мова надзвичайно гнучка морфологічно; Українська мова багата подвійними формами. Ці подвійні форми роблять нашу мову гнучкою й дуже придатною до віршування [2, 21]. Йдеться про паралельні форми іменників чоловічого роду, які в давальному відмінку мають закінчення *-ові*, *-еві*, *-єві* та *-у*, *-ю*; про прикметники, які в українській мові вживаються в двох формах – «повній і скороченій»:

добрая – добра, добреє – добре, добрую – добру. «Останнє літо бачу я золоте своє жито» (Б. Грінченко), «Зірвалось огнистеє слово» (М. Старицький). Коротка форма, – зазначає Іван Огієнко, – звичайна літературна форма, повна форма вживається частіше в народній мові та віршах» [2, 21].

Звертає увагу навчитель і на паралельні форми прикметників чоловічого і середнього роду в місцевому відмінку (закінчення *-ім, -ому*): *на озері розкішнім, в густому гаю*; «рівновживані» форми майбутнього часу (картка 78) – складну й скорочену: *буду ходити* або *ходитиму*; варіативне використання префіксів *від-* і *од-*, *над-* і *наді-*, *під-* і *піді-*.

Цікаво, що до засобів милозвучності Іван Огієнко долучав і пестливі суфікси, за допомогою яких творяться не лише нові форми іменників і прикметників, а й прислівників (*осьдечки, ондечки, любенько, любесенько, любісінько*), займенників і числівників (*самесенький, такенький, кожнісінький, двійко, трійко, дванадцятерко*) та дієслів (*істоньки, істуні, істки, робитоньки, ходуні, купки, купці*) [3, 114].

Цей матеріал можна використати під час опрацювання тем другого змістового модуля «Правопис, словозміна, особливості вживання частин мови».

Доречними й потрібними є сьогодні поради та настанови великого навчителя, державника, науковця, методиста, літератора, богослужителя Івана Огієнка.

Звернення до творчого та наукового доробку вченого та впровадження його в навчальний процес має велике науково-практичне значення і є важливою передумовою розбудови вищої школи, поглибленого процесу її становлення та якісного реформування.

Список використаних джерел

1. Лларіон Митрополит (Іван Огієнко). Наша літературна мова. Як писати й говорити політературному / Митрополит Лларіон (Іван Огієнко). – Вінніпег : Наша Культура, 1958. – 424 с.
2. Огієнко І. Наглядна таблиця милозвучності української мови / Іван Огієнко // Дивослово. – 1996. – №5-6. – С. 16-22.
3. Огієнко І. Нариси з історії української мови: Система українського правопису / Іван Огієнко. – Варшава, 1927. – 216 с.

Анотація. У статті аналізуємо зміст важливих правописних постулатів Івана Огієнка, визначаємо способи їх ефективного використання на заняттях із практикуму з української, наводимо зразки доведеного ілюстративного матеріалу, почерпнутого із навчальних, методичних, наочних посібників вченого.

Ключові слова: Іван Огієнко, правопис, практикум з української мови, орфографічні норми.

Summary. The article deals with the important spelling postulates of Ivan Ohienko, methods them the effective use on employments from the practical work from Ukrainian language. The author points the standards of the perfect illustrative material from methodical, evident train aid by scientist.

One of the first linguistic disciplines that is studied on the philological faculties of universities of Ukraine is the practical work from Ukrainian language. It is a practical course the basic task of that is preparation of students to mastering of other articles of linguistic cycle. The practical work from Ukrainian language envisages systematization of the knowledge from Ukrainian language, obtained at school, also, their expansion and deepening, renewal and fixing of spelling and punctuation abilities and skills, help in a capture necessary orthoepical, word-formation, grammatical, stylistic norms, prosecution of improvement of culture of the coherent spoken language and writing text. Implementation of these tasks will promote, from one side, to the removal of separate vacancies in knowledge of students from Ukrainian language, and from other, – will prepare to the realized and serious perception by them theoretical disciplines of all linguistic cycle. Except that, the successful decision of set higher tasks a study and introduction will assist in practice of educational-pedagogical work of linguodidactic ideas of the Ukrainian scientists of the past, in particular prominent scientist-linguist, culture connoisseur, editor and translator, public and the state figure Ivan Ohienko.

Key words: Ivan Ohienko, spelling, practical work from Ukrainian language, orthographic norms.

Отримано: 6.11.2015 р.